

ศิลปการแสดง

การศึกษา ส่งเสริมและสืบทอด
ภูมิปัญญาท้องถิ่น :
อนุสติจากศิลปินพื้นบ้านเมืองนครศรีธรรมราช

วิมล คำศรี

๑. ความนำ

ทั้งในทศวรรษนี้และทศวรรษหน้า การศึกษา สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม ของชาติ จะต้องปฏิบัติกันอย่างจริงจังและ ต่อเนื่อง รัฐบาลได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความ สำคัญของเรื่องนี้ จึงมีบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ และพระราช บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒ ซึ่งมี ใจความสำคัญระบุถึงเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ ดังนี้

พิธีไหว้ครูหนึ่งประจำปี

มาตรา ๘๖ รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้ คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐)

มาตราที่ ๕ การศึกษามีความสำคัญสูงสุดและมีบทบาทต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ฉะนั้นต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตราที่ ๕ ทวิ ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒)

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา ๒๐ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม

อัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการ ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

...(๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา...

มาตรา ๒๓ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน และสังคม (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒)

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ยกมาอ้างอิงข้างต้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าทุกฝ่ายทุกคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาจะต้องตระหนักให้ความสำคัญ เรื่อง "การส่งเสริมสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น" อย่างเป็นระบบ

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

๒.๑ ความหมายและความสัมพันธ์กับชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คืออะไร มีลักษณะอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับชุมชนมากน้อยเพียงใด นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความคิดไว้ใกล้เคียงกัน ดังเช่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ รากเหง้าแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมา

คู่มือหลังจอ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ดั้งเดิมของสังคมไทย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้ที่ยาวนาน มีลักษณะที่ประสมประสานและเชื่อมโยงกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะสัมพันธ์แนบสนิทสนมกับชุมชน ชุมชนที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่มานาน ย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิปัญญาของตนเองทั้งสิ้น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้แนะ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ประสบการณ์ผนวก ด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐาน ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสาน และเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากร

วัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยและข้อจำกัดทั้งมวลที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชน มากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่ม สามารถรับเอาภูมิปัญญานั้นๆ เข้าสู่วิถีดำเนินชีวิตได้อย่างมีระบบและมีพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงไม่ใช่อภิปรัชญาที่สูงเหนือวิสัยที่ชาวบ้านจะเอาประโยชน์ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่งและสืบทอดต่อกันยาวนานจะค่อยๆ ซึมซาบเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำ จนกลายเป็นสามัญลักษณะ เป็นขนบนิยมหรือจริยวัตรปกติของคนรุ่นหลังๆ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม คือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา หรือทุกสิ่ง

ทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ไข ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของ ชาวบ้าน ทั้งกว้างและลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนิน ชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาชาวบ้านมี ลักษณะประสมประสาน และสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น อย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นภูมิปัญญา ที่สำคัญ ที่ช่วยเชื่อมประสานอดีตกับปัจจุบัน ทำให้ เกิดความมั่นคงและเจริญขึ้น

๒.๒ บ่อปมเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบริบทสำคัญทาง สังคมเป็นบ่อปมเพาะซึ่งมีอยู่หลายประการ ถิ่นเอา ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ และบริบทสำคัญของสังคม ภาคใต้เป็นแนวเทียบได้อย่างน้อย ๔ ประการ ได้แก่ สภาวะธรรมชาติ ภาวะการสร้างสรรค์ คติความเชื่อ เกี่ยวกับโลกและจักรวาล และคติความเชื่อ และความศรัทธาอันเนื่องมาจากศาสนา

สภาวะธรรมชาติ หมายถึง สภาพ แวดล้อมที่เป็นและที่มีอยู่ และที่เปลี่ยนแปลงตาม ธรรมชาติ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาวะแวดล้อม ซึ่งรวมกัน เป็นระบบนิเวศของสังคม รวมถึงสภาวะการณ์หรือ เหตุการณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติที่กลุ่มชนชาวใต้ ต้องประสบ

ภาวะสร้างสรรค์ หมายถึง สิ่งที่บรรพชน และกลุ่มชนชาวใต้กระทำขึ้น หรือเป็นกลไกเงื่อนไข ให้เกิดขึ้น เพื่อกำกับควบคุมธรรมชาติและผู้คน เพื่อนำส่วนที่เป็นปัจจัยมาใช้ประโยชน์หรือเพื่อขำนะ ข้อจำกัดต่างๆ ที่ต้องเผชิญ สิ่งเหล่านี้ค่อยๆ สั่งสม จนตกผลึกเป็นโลกทัศน์ของชาวใต้ เป็นเรื่อง ชี้นำวิถีคิดและพฤติกรรมร่วม เกิดเป็นรูปแบบและ สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มชนพากันติดยึดอย่าง กว้างขวางและเหนียวแน่น

คติความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล หมายถึง ทั้งที่เป็นระบบความเชื่อและตัวความเชื่อที่ เป็นคติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับการเกิดขึ้น องค์ประกอบ การดำรงอยู่ และพลังอำนาจในโลกและจักรวาลที่ มนุษย์ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น คติความเชื่อที่ว่าโลกประกอบด้วย ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ คติความเชื่อเรื่องอำนาจของดวงดาว ที่มีต่อ ดวงชะตา หรือดวงเมือง เป็นต้น

คติความเชื่อและความศรัทธาอันเนื่อง จากศาสนา หมายถึง ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

๒.๓ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

บรรดาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญา ท้องถิ่นทั้งปวง ถ้าจำแนกเป็นประเภทใหญ่ๆ ตาม อัตตประโยชน์ ได้อย่างน้อย ๕ ประเภท คือ เพื่อการ ยั่งยืน เพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การพิทักษ์ ฐานะและอำนาจการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ และภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ แต่ละ ประเภทอาจจำแนกแยกย่อยได้นานาประการ แตกต่าง กันไปตามกลุ่มชน ตามกาลและสถานที่

ก) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ

ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ มีขึ้นเพื่อ การมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตาม อติภาพ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัย พื้นฐานในการยังชีพของสังคมปฐมฐาน ยุคที่มนุษย์ เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยว และการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับ ปัจจัย ๔ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยา รักษาโรค เป็นต้น

ข) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิต และทรัพย์สิน

ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่างพยายามจะให้ ตนมีชีวิตยั่งยืน มั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและ สิ่งเอื้ออำนวยต่างๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการอันนี้

อาจจำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทนี้เป็นกลุ่มย่อยได้ ดังนี้คือ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาการหลบเลี่ยงอันตราย ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง ภูมิปัญญาการใช้ศาสตร์ราชู และภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน

ค) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ

ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ชีตจำกัดของการศึกษา ชีตความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัย

ภูมิปัญญาการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกได้ ดังนี้คือ

ภูมิปัญญาการสร้างและขยายอำนาจ และภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ

ง) ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์

ภูมิปัญญากลุ่มนี้ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน มีนานาลักษณะ เช่น การร่วมกันกำหนดทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน เรียกว่า "ทางลา" หรือ "ทลา" หรือ "ลา" การกำหนดให้มีทางสาธารณะระหว่างที่ไร่นา เพื่อเป็นทางเดินสัตว์เลี้ยง ลำเลียงพืชผลไม้ หรือเป็นทางส่งน้ำระบายน้ำ เรียกว่า "ทางนวน" หรือ "ทางหมอน" หรือ "ที่หมอน" ห้ามผู้ใดกักกันถือครองหรือร่วมกันสร้าง "ศาลากลางหน" เพื่อเป็นที่หลบแดด กำบังฝน และหยุดพักแรมของคนเดินทาง ภูมิปัญญาการเลี้ยงรับรองแขกเหรื่อหมู่มากร หรือเมื่อมีกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมด้วยการ "ยกหมูรับ" หรือการนำ "ข้าวหม้อแกงหม้อ" มาร่วมกันเลี้ยงดู การขนทรายเข้าวัด และหาเงินบำรุงศาสนา โดยอาศัยประเพณี "ก่อเจดีย์ทราย" เป็นต้น

จ) ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ ภูมิปัญญากลุ่มนี้ หมายถึง สิ่ง

ที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์หรือญาณทัศนะเฉพาะตัว สรรคสร้างขึ้นต่างจากกลุ่มอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว อาจเป็นทัศนะส่วนตัวที่ลึกซึ้งและแยบยลยิ่ง เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักว่า นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่ายิ่งหรือภูมิปัญญาในการแต่งวรรณกรรมเรื่อง "สรรพสิทธิ์" คำกลอน โดยนำศิลปะการผวนคำมาใช้ตลอดทั้งเรื่อง ภูมิปัญญาการวิพากษ์วิจารณ์ผู้คนและสังคม โดยอาศัยการ "ร้องเรือ" หรือร้องเพลงกล่อมเด็ก หรือแต่งเป็นนิทาน เป็นต้น

๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาแต่ละอย่างต่างมีข้อบ่งชี้เฉพาะ มีการปรุงตัด จัดเกล้า มีบทบาทหน้าที่ที่ผูกพันและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบแน่น ภูมิปัญญาจึงเป็นพลังช่วยหนุนและนำวิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มชน ให้ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปอย่างสมดุลกัน ระหว่างศักยภาพของกลุ่มชนกับทรัพยากรต่างๆ ที่เป็นข้อจำกัดและปัจจัยของชุมชน ต่างกับภูมิปัญญาพลัดถิ่นที่เกิดจากการบ่มเพาะจัดเกล้าของชนต่างชาติต่างแดน ซึ่งอาจเสี่ยงต่อภาวะ ผิดฝาผิดตัว หรือผิดพลาดอย่างรุนแรง ถึงขั้นวิกฤตทั้งในระดับครอบครัว ระดับกลุ่มชนและระดับชาติ

แม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น จะมีคุณูปการต่อกลุ่มชน ให้สำเร็จประโยชน์ต่อวิถีดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมและมีพลังมาช้านาน แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เป็นเพียง "ศาสตร์ชาวบ้าน" ที่มีข้อจำกัดเฉพาะถิ่น เฉพาะช่วงเวลา และส่วนใหญ่ถูกปล่อยทิ้งให้เรือประโยชน์มาช้านาน การนำกลับมาใช้ต้องปรับปรุงเติมแต่งด้วย "มันสมองใหม่" เพื่อให้เกิด "องค์คุณใหม่" เหมาะแก่บริบทใหม่ๆ ของสังคมกลุ่มชนยุคปัจจุบัน การที่เพียงแต่ปลุกกระตมให้ย้อนไปใช้ซากของภูมิปัญญา โดยปราศจากการปลุกฟูเสริมคุณ จึงเป็นภาวะอันตรายที่พึงตระหนัก

๓. การศึกษาส่งเสริมและสืบทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มศิลปินพื้นบ้าน ศิลปินพื้นบ้านซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายในท้องถิ่นนครศรีธรรมราช มีหลายประเภท ได้แก่ หนังสือ ละคร โนรา เพลงบอก เป็นต้น

การศึกษาส่งเสริมและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มศิลปินพื้นบ้านเหล่านี้ มีกระบวนการและวิธีการที่น่าสนใจศึกษา ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะการศึกษาส่งเสริมและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ของศิลปินหนังตะลุง โดยหยิบยกเอาชีวประวัติโดยสังเขปของศิลปินหนังตะลุงที่รุ่งเรืองในอาชีพหนังตะลุงบางคณะ มาเป็นสื่อหรือแนวทางประกอบการพิจารณา ศึกษาวิเคราะห์เลือกเฟ้นเอาวิธีการที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การศึกษาส่งเสริมและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในสภาวะการณ์อันควรแก่กรณีต่อไป ดังนี้

๓.๑ หนังสือหนังแก้ว บุญขวัญ

การศึกษา ส่งเสริมและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหนังสือหนังแก้ว บุญขวัญ โดยสังเขปเป็นดังนี้

หนังสือหนังแก้ว บุญขวัญ ศึกษาวิชาหนังตะลุงก่อนศึกษาวิชาหนังสือ

เมื่อตอนเด็กๆ จันท์แก้วไม่ได้เรียนหนังสือ เพราะสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียน ผู้ปกครองคนใดต้องการให้ลูกเรียนก็ต้องไปฝากเป็นศิษย์วัด หรือไม่ก็บวชเรียนโดยตรง แต่บิดามารดาก็ไม่ได้พาจันท์แก้วไปฝากวัด จันท์แก้วจึงต้องใช้ชีวิตแบบลูกชานาทั่วไป คือ ช่วยบิดามารดาเลี้ยงวัว ควาย โดยการต้อนฝูงวัวควาย ที่พ่อแม่ใช้ไถนาเสร็จแล้วให้ไปกินหญ้าตามท้องทุ่ง แล้วตัวเองก็มาจับกลุ่มเล่นกับเพื่อนๆ เด็กๆ ตามชนบท สมัยนั้นต่างก็เคยดูหนังตะลุง เมื่อจับกลุ่มกันก็มักเอาเรื่องหนังตะลุงมาเล่าสู่กันฟัง บ้างก็เล่าบทกลบ บ้างก็หากิ่งไม้ใบไม้มาขีดต่างรูปหนัง ประกอบการเล่าเรื่องและ

หนังสือหนังแก้ว บุญขวัญ

ว่าบท ฯลฯ เมื่อมีการเล่นหนังในระหว่างปล่อยให้วัวควายกินหญ้า จันท์แก้วจะรับหน้าที่เป็นผู้จับบทหนัง จันท์แก้วมีความสามารถจับหนังได้ดีมาแต่เด็กๆ กลอนมีสัมผัสถูกต้อง โดยเฉพาะน้ำเสียงนั้น เพื่อนๆ ต่างยกนิ้วให้ เพื่อนๆ จึงยกให้เป็นนายโรงในการเล่น และมักจะให้จันท์แก้ว "จับบทหนัง" ให้ฟัง โดยอาสาทำธุระเลี้ยงวัวเลี้ยงควายให้ จนเพื่อนๆ และญาติๆ ต่างก็กล่าวขานถึงแนวความสามารถเชิงหนังตะลุงของจันท์แก้ว

เมื่อบิดามารดาเห็นพรสวรรค์ในเชิงหนังตะลุงของบุตรชายเช่นนั้น ก็หาทางส่งเสริมประจวบกับขณะนั้น จันท์แก้วมีอายุย่างเข้า ๑๒ ปีพอดี บิดามารดาจึงได้จัดพานข้าวดอกดอกไม้ พร้อมด้วยหมากพลู พาจันท์แก้วไปหาครูหนังตะลุงในดั้นปีนั้นเอง โดยพาไปฝากเรียนกับครู "หนังสือ" และ "หนังแดงนาง" (หนังแดงนางเป็นหนังที่จับบทนางได้เก่งและเชิดรูปนางได้ดีเหมือนกับนางเดิน) ครูทั้ง ๒ คน อยู่ที่บ้านท่าขานาน ตำบลดอนโพธิ์ อำเภอเชียรใหญ่ ซึ่งเป็นอำเภอบ้านเกิดของจันท์แก้ว

แต่เมื่อครูเริ่มฝึกให้ในปีแรก ก็พบว่าจันทร์แก้วยังอ่านหนังสือไม่ออก ครูทั้ง ๒ จึงเพียงแต่ว่าบทให้ฟังบ้าง ให้ติดตามในการเดินโรงไปแสดงหนังตามที่ต่างๆ บ้าง เพื่อให้จันทร์แก้วมีประสบการณ์ในเบื้องต้น ต่อมาครูทั้ง ๒ เห็นว่าการอ่านหนังสือไม่ได้ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการหัดหนังและยากที่จะเอาดีทางนี้ได้ เพราะจะเขียนเรื่องหรือบทกลอนให้จันทร์แก้วไปท่อง ในระยะเริ่มฝึกก็ทำไม่ได้ ครูทั้งสองจึงได้เริ่มสอนหนังสือให้จันทร์แก้วเป็นเบื้องต้นเสียก่อน ในปีแรกที่เริ่มหัดหนังตะลุงนั่นเอง โดยเริ่มเรียน นอโม กอ ซ้อ จนถึงแจกถูกแม่ต่างๆ แล้วหัดอ่านประถม ก กา ต่อไปจนในที่สุดจันทร์แก้วสามารถอ่านและเขียนหนังสือได้ ครูทั้งสองจึงเริ่มเขียนบทหนังตะลุงให้จันทร์แก้วท่องในยามว่าง เพราะขณะที่มาหัดหนังตะลุงอยู่นี้ จันทร์แก้วต้องปฏิบัติรับใช้ครูไปด้วย สุดแต่ครูจะใช้งานใด ถึงฤดูทำนาที่ต้องช่วยไถนา ดำกล้า เกี่ยวข้าง เลี้ยงวัว ฯลฯ จันทร์แก้วเป็นคนที่มีความตั้งใจจริงและมีอัจฉริยะทางนี้อยู่แล้ว จึงสามารถฝึกหนังตะลุงได้เร็วและมีความชำนาญเป็นที่พึงพอใจของครู

จันทร์แก้วฝึกกับครูทั้ง ๒ อยู่เป็นเวลา ๖ ปี ครูทั้งสองจึงอนุญาตให้ "ออกโรง" แสดงหนังตะลุงได้ ซึ่งขณะนั้นจันทร์แก้วมีอายุได้ ๑๘ ปี

ในเรื่องการศึกษาวิชาการหนังตะลุง และวิชาหนังสือของหนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ ยังมีเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอยู่อีกตอนหนึ่ง คือ ช่วงเวลาที่หนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ที่วัดศาลาแก้ว อำเภอหัวไทร

พระครูสันติพัฒนกิจ (สงบ จิตตปัญญา) เป็นเจ้าอาวาสวัดนางพระยา ตำบลปากนคร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นบุตรของหนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ เล่าว่า ดังนี้

หนังจันทร์แก้ว เคยเล่าให้ฟังว่า ตอนที่บรรพชาเป็นสามเณรอยู่กับพระครูศรีพินัง เจ้าอาวาส

วัดศาลาแก้ว อำเภอหัวไทร นั้น พระครูศรีพินัง ได้สอนวิชาหนังสือให้ด้วยความเมตตา ในส่วนวิชาหนังตะลุงนั้นพอได้ดุษฎีที่สุด เพราะไม่ว่าหนังตะลุงคณะใด มาจากจังหวัดไหน เมื่อเดินทางผ่านวัดนี้ ต้องหยุดแสดงถวายพระครูศรีพินัง ทุกคณะ ทุกคราวไป สามเณรจันทร์แก้วสนใจหนังตะลุงเป็นชีวิตจิตใจอยู่แล้ว จึงถือโอกาสหัดหนังตะลุงทุกคราวไป

ส่วนเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ศิษย์นั้น หนังระแบบ บ้านเทิงเมือง (คีรีเพชร) บ้านพรุชลาใต้ ตำบลพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี ศิษย์ผู้หนึ่งของหนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ เล่าถึงเรื่องศิษย์ของหนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ ว่าดังนี้

ศิษย์รุ่นแรกๆ ของหนังจันทร์แก้ว มีจำนวนไม่มากนัก เริ่มฝึกหัดกันเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๔ เช่น หนังจูลิ้น หัวไทร, หนังเกล้าใหญ่ บางตะพง ปากพนัง, หนังประทีน เกาะเรือ หัวไทร, หนังเกล้า เสียงทอง พัทลุง, หนังศรีพัฒน์ เกาะสมุย เป็นต้น หลังจากนั้นก็มีจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

รูปปั้นหนังจันทร์แก้ว บุญขวัญ

ลักษณะการสอนศิษย์ เป็นแบบ "บอกให้จำ ทำให้ดู ปฏิบัติจริง" ศิษย์จึงต้องใกล้ชิดกับอาจารย์ อยู่ด้วยกัน กินด้วยกัน นอนด้วยกัน ไปไหนไปกัน ถึงไหนถึงกัน จึงจะได้วิชาอย่างสมบูรณ์

ศิษย์บางคน เมื่อจะลาอาจารย์ไปออกโรงแสดงจริงๆ ก็ไม่วายขอนิยายหนังตะลุง บทหนังตะลุง และรูปหนังตะลุงบางตัวของอาจารย์ไปด้วย เรียกว่า "ทั้งกิน ทั้งขอ ทั้งคดห่อกลับบ้าน" อาจารย์ก็ใจดีอนุญาตให้ทุกทีไป

ศิษย์บางคน แสดงหนังตะลุงเป็นอยู่แล้ว มีครูอยู่แล้ว แต่มาขอเป็นศิษย์หนังจันท์แก้วอีก เพื่อความเป็นสิริมงคลและขอวิชาพิเศษเฉพาะด้าน เช่น การเชิดรูป เป็นต้น ก็มี

ระยะแรกๆ มีศิษย์จำนวนไม่มากนัก หนังจันท์แก้ว จะใช้วิธีการ "ครอบมือ" แยกเป็น

รายๆ ต่อมา ได้มีศิษย์นับเป็นร้อยๆ คน ท่านจึงใช้วิธีครอบมือร่วมกันคราวเดียวหลายคน เช่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔ หนังจันท์แก้ว ทำพิธีครอบมือให้ศิษย์ที่วัดท่าลิพง ตำบลเกาะเกด พร้อมกับนับร้อยคณะหนังระแบบ บ้านเทิงเมือง เป็นหนึ่งในจำนวนนี้ด้วย

ศิษย์ของหนังจันท์แก้วที่มีชื่อเสียงหลายคณะ แต่ละคณะไปมีศิษย์ของตนๆ ต่อไปอีกหลายคณะ ทำให้หนังจันท์แก้ว กลายเป็นโคตรหนังตะลุงคณะหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช และภูมิภาคทักษิณไปโดยปริยาย

โดยนัยนี้ ปัจจุบันนี้จึงมีศิลปินหนังตะลุงซึ่งเป็นลูกศิษย์ หลานศิษย์ เหลนศิษย์ของหนังจันท์แก้ว บุญขวัญ กระจายอยู่ทั่วภูมิภาคทักษิณ โดยเฉพาะในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีปริมาณมากที่สุด

อ่านต่อฉบับหน้า